

РЕЦЕНЗИЯ

от от доц. д-р Валентина Григорова Григорова-Генчева
катедра “Финанси и застраховане”, Висше училище по застраховане и финанси
(име, презиме, фамилия – академична длъжност в научна организация, научна степен)

на дисертационен труд за присъждане на научна степен „доктор на науките”

в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление 3.8. Икономика

Автор: Божена Куш

Тема: „Икономическа ефективност на фермерските стопанства в Полша в зависимост от икономическия размер” (Экономическая эффективность фермерских хозяйств в Польше в зависимости от экономического размера)

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № 85/21.02.2025 г. на Ректора на Висше училище по застраховане и финанси проф. д.ю.н. Борис Велчев съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема **„Икономическа ефективност на фермерските стопанства в Полша в зависимост от икономическия размер” (Экономическая эффективность фермерских хозяйств в Польше в зависимости от экономического размера)** за придобиване на научна степен „доктор на науките” в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, Професионално направление 3.8. Икономика. Автор на дисертационния труд е Божена Куш – кандидат към катедра „Финанси и застраховане“.

Предадените от Божена Куш материали включват документи по представен опис: дисертационен труд в електронен вариант и на хартиен носител, автореферат на дисертационния труд в електронен вариант и на хартиен носител на руски език, декларация за оригиналност и достоверност, справка за изпълнението на минималните национални изисквания за придобиване на НС „доктор на науките“, списък на публикациите по темата на

дисертационния труд, копия на публикациите по темата на дисертационния труд, резюмета на публикациите по темата на дисертационния труд на български и на английски език и автобиография.

Кандидатката е приложила общо 40 (четиридесет) публикации. 3 (три) от тях са монографии, едната - в съавторство с друг изследовател, 10 (десет) статии са в съавторство, публикувани в реферирани и индексирани световноизвестни бази данни за научна информация, 23 (двадесет и три) са съавторски статии и доклади в нереферирани и индексирани издания, 4 (четири) са главите от колективни монографии.

2. Кратки биографични данни за кандидата

В момента Божена Куш работи като асистент в научно-изследователската и преподавателска група в департамента „Компютърни науки в управлението“ на Технологическия университет в Жешов, Република Полша. Тя е доктор на селскостопанските науки от 2015 г. в областта на зоотехниката въз основа на докторска дисертация: „Качеството на регионалните свински продукти в зависимост от системата за хранене и отглеждане на свинете“. Научните стажове на Б. Куш в чужбина включват практики в Университета на Валядолид, Испания, в Държавния университет Уестфийлд в САЩ и в Технологическия образователен институт на Пелопонес в Гърция.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Разглежданата в дисертацията тема е актуална не само от научна гледна точка, но и във връзка с аграрната политика на Полша, която е определяща за пътя на развитие в аграрния сектор и фермерските стопанства. Авторката отбелязва, че промените в структурата и организацията на селското стопанство, които започват още през 60-те години на XX в. в развитите западноевропейски държави, все още не се проявяват в Полша. В страната преобладават малките стопанства с площ до 20 ха. Това е сериозен структурен недостатък на аграрния сектор в Полша, който обуславя ниската ефективност на различните стопански дейности в една ферма. Поставените в дисертацията цели са логически свързани с идеята на Божена Куш да докаже, че икономическият размер на едно стопанство е основен фактор, който определя неговата икономическа ефективност и резултатността на стопанските дейности, извършвани в него. Според нея, научното изследване на този фактор ще допринесе за формирането и провеждането на правилна селскостопанска политика, която да доведе до ефективно реструктуриране и модернизация на аграрния сектор в Полша.

4. Познаване на проблема

Кандидатката Божена Куш показва добро познаване на изследваната проблематика.

В дисертационния труд и автореферата към него е изразено личното мнение на авторката по разглежданите въпроси, както и са посочени възможностите и проблемите за бъдещи проучвания. Куш прави коментари и анализ, на написаното по темата за ефективността в използваната литература. В заключение тя посочва, че формулираните от нея три основни хипотези са доказани.

В изследването е използван значителен обем разнообразни статистически данни, които са обобщени под формата на 114 диаграми, 89 таблици, 2 графики и 1 схема. Само малка част от тях, обаче, са предмет на задълбочен научен анализ, докато останалите са представени само под формата на преглед с кратък авторски коментар.

5. Методика на изследването

В дисертацията се използват различни методи за измерване ефективността на стопанските субекти, които могат да бъдат обособени в три групи: показатели на съотношение, параметрични (SFA, TFA, DFA) и непараметрични методи (DEA, FDH и др., основан на индекса на продуктивността на Малмквист, който измерва динамиката на ефективността в два временни периода). Авторката въвежда различни икономически категории, показатели и променливи, които използва за изчисляване на ефективността и рентабилността на производството. Наред с тези отделни елементи, кандидатката прилага и метода за анализ на обхвата на данните (DEA). Той е създаден на базата на математическо програмиране и служи за определяне ефективността на различни обекти, описани с помощта на входни и изходни вектори. Съвкупността от методи, променливи и показатели, използвани от Божена Куш, улеснява получаването на адекватен отговор на задачите, решавани в дисертационния труд.

Избраната методика на изследване позволява да бъдат доказани формулираните от авторката три основни хипотези.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Божена Куш е спазила формално техническите изисквания за съставяне на дисертационен труд. Текстът с обем 228 стр. е разпределен в няколко части: увод, четири

основни части, заключение и библиография. В дисертационния труд са включени 114 диаграми, 89 таблици, 2 графики и 1 схема.

Библиографията включва 282 заглавия, като 144 статии могат да бъдат използвани онлайн.

В увода на дисертацията Б. Куш обосновава избора си на тема и представя състоянието на научните проучвания по нея.

В първа част авторката излага целта, предвиждания обем и трите основни хипотези на изследването си, както и научните методи, използвани за постигане на поставените цели и задачи.

Втори раздел представя теоретичните и практическите аспекти на ефективността в селското стопанство. Тук е направен анализ на понятието ефективност и на методите за нейното измерване на базата на използваните литературни източници.

В трети раздел кандидатката разглежда характеристиките на изследваните стопанства и съотношението между различните фактори за производство: земя, труд и капитал. Куш отбелязва, че взаимоотношенията между тези фактори представлява основно условие за ефективността на производствения процес. Тя отделя особено внимание на взаимовръзките капитал-труд и труд-земя, като сравнява ситуацията и структурните изменения във фермерските стопанства в развитите европейски страни и в Полша. В тази, богато илюстрирана с таблици и диаграми, част авторката представя и организацията на селскостопанското производство, техническата му ефективност, както и икономическите показатели и структурата на себестойността на продукцията. Специално място е отделено за изследване на задлъжнялостта и финансовата ликвидност на селските стопанства.

Четвърти раздел е посветен на факторите, определящи икономическата ефективност на проучваните стопанства. На базата на конкретни данни за периода 2004-2020 г. са анализирани ефективността и рентабилността на производствените фактори. В тази част са представени и резултати от анализа на изменението на ефективността на проучените стопанства за посочения период. Анализът е проведен чрез прилагане индекса на Малмквист за отделните класове икономически размер на фермерските стопанства. Неговите резултати позволяват на Б. Куш да определи различията в степента на ефективност в различните стопанства и да акцентира върху значението на икономическия размер при формирането на ефективността на селскостопанската дейност. По думите на авторката, „Четвърти раздел представлява основна част от дисертацията, която най-точно съответства на заявените научни цели и хипотези.“

Основната част на дисертацията завършва с частта “Заключение и изводи”, в която Б. Куш обобщава резултатите от своите проучвания и посочва възможности за тяхното практическо приложение.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Дисертационният труд на Божена Куш обобщава сериозна част от изследванията по разглежданата тема като коментира и анализира тези, свързани с фундаменталната икономическа категория „ефективност“ в някои от основните използвани публикации. Авторката не формулира самостоятелно нито научните, нито научно-приложните приноси на своята дисертация.

Според нея, проведените изследвания трябва да бъдат продължени поради изключителната актуалност на проблема в Полша и защото всяка промяна в икономическите и социалните условия, както и в институционалната рамка, изисква постоянен анализ на условията за повишаване на ефективността на селскостопанската дейност. В автореферата към дисертацията Б. Куш дефинира няколко научно-приложни приноса на своето изследване, а именно:

1. Изследваните данни свидетелстват за начало на интензивен процес на заместване на труда с капитали. Авторката е убедена, че политиката за развитие на селските региони в Полша трябва да внедрява ефективни инструменти, които да стимулират селските стопани да търсят неселскостопански източници на доходи;

2. Анализираните данни показват силна зависимост на доходите на фермерите от държавните помощи, но и устойчивостта на семейното селско стопанство в кризисни ситуации;

3. Доминиращ източник на финансиране е собственият капитал на фермерите, което може да ограничи и забави процесите на развитие и модернизация в селското стопанство;

4. Увеличаването на икономическия размер води до повишаване на икономическата ефективност на селскостопанската дейност. Куш предупреждава, обаче, за възможните негативни социални последици в селските региони на Полша, свързани с обезселяване и загуба на жизнеспособност;

5. Кандидатката достига и до някои научно-приложни заключения, свързани с оптимизиране на съотношението „труд-капитал“. Според нея, пречка за развитието на фермерските стопанства може да се окаже липсата на достъп до земята. Затова Куш

препоръчва регулациите в сферата на аграрната политика да засегнат облекчаването на режима на прехвърляне на собственост между отделни стопанства, както и на арендуване на земя.

Тези научно-приложни приноси биха могли да бъдат внедрени в аграрните политики на полското правителство с цел увеличаване ефективността на фермерските стопанства.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Кандидатката е приложила общо 40 (четиридесет) публикации. В тях има оригинални научни и приложни приноси, които са получили международно признание като част от тях са публикувани в списания и сборници от научни конференции, издадени от международни академични издателства. 3 (три) от тях са монографии, едната - в съавторство с друг изследовател, 10 (десет) статии са в съавторство, публикувани в реферирани и индексирани световноизвестни бази данни за научна информация, 23 (двадесет и три) са съавторски статии и доклади в нереферирани и индексирани издания, 4 (четири) са главите от колективни монографии. 13 (тринадесет) от публикациите по дисертационния труд са на английски език.

9. Преценка за изпълнение на минималните национални изисквания

Съгласно приложената от Божена Куш справка, минималните национални изисквания за придобиване на научна степен „доктор на науките“ в професионалното направление 3.8. Икономика са изпълнени.

10. Лично участие на кандидата

Представеното дисертационно изследване, извършените анализи на статистически данни и получените резултати, са лична заслуга на Божена Куш. Използваните източници са цитирани коректно и няма данни за плагиатство. Освен това авторката е представила и Декларация за оригиналност и достоверност на докторската си дисертация.

11. Автореферат

Авторефератът, приложен към дисертационния труд е с обем от 21 страници. Той съдържа описание на основните характеристики на представената научна разработка:

структура и съдържание на дисертацията, обобщено представяне на основните проблеми и методите на изследване, както и на публикации по темата на дисертацията.

Авторефератът на дисертационния труд е изготвен в съответствие с възприетите критерии за подобен род научни разработки.

В автореферата са систематизирани научните постижения на Божена Куш, които включват десетки нейни публикации в научни списания и глави от монографии, както и участия в редица национални и регионални научни конференции.

В декларация към автореферата, авторката ясно заявява, че представеният дисертационен труд не повтаря нито темата, нито съдържанието на труда за придобиване на образователната и научна степен доктор, озаглавен „Качество на регионалните свински продукти в зависимост от системата на хранене и отглеждане на свинете“, защитен през 2015 г. в Държавния изследователски институт към Зоотехническият институт в Краков.

12. Критични забележки и препоръки

Б. Куш би могла да анализира по-задълбочено публикуваните в множество таблици и диаграми статистически данни за фермерските стопанства в Полша.

Препоръчително е, с цел да бъде подчертана значимостта на представеното научно изследване, да бъдат изрично посочени научните и научно-приложните приноси на дисертационния труд, които са включени описателно в заключението.

Бих задала следния въпрос към Б. Куш:

- Как се отнася към процеса на уедряване на фермерските стопанства в Полша и какви основни положителни и отрицателни последствия от него очаква?

13. Лични впечатления

Личните ми впечатления от Божена Куш са формирани по време на предварителната защита на нейната дисертация, проведена онлайн на 24 февруари 2025 г. Кандидатката представи ясно и изчерпателно структурата и основните заключения на своя дисертационен труд, отговори уверено и компетентно на поставените въпроси от членове на катедра „Финанси и застраховане“. В тази първа за мен среща, Б. Куш показва отлични презентационни умения.

14. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Научно-приложните приноси на дисертацията биха могли да се използват като препоръки към структурите, свързани с управлението на аграрния сектор в Република Полша.

Авторката би могла да продължи изследванията си в посока проучване на процеса на уедряване на земеделската собственост и последствията от него за развитието на селското стопанство и неговата ефективност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд **съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката** и **отговарят на** изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. Представените материали и дисертационни резултати **напълно** съответстват на специфичните изисквания на Правилата за условията и реда за придобиване на научната степен “доктор на науките” във Висшето училище по застраховане и финанси.

Дисертационният труд показва, че кандидатата Божена Куш **притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения по Професионално направление 3. 8. Икономика, като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научни изследвания.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди научна степен „доктор на науките“** на Божена Куш в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; Професионално направление 3. 8. Икономика.

7.04. 2025 г.

Рецензент:

доц.д-р Валентина Григорова-Генчева

(ак. дл. н. ст. име фамилия)